

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií Brno

Rituály jako součást psychické podpory v rodině

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce :

doc. PhDr. Bohumíra Lazarová, Ph.D.

Vypracoval :

Jarmila Jiříčková

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rituály jako součást psychické podpory“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

V Brně, 14. dubna 2009

.....

Jarmila Jiříčková

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Bohumíře Lazarové, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Jarmila Jiříčková

OBSAH

Úvod	5
1. Rituály	7
1.1 Popis rituálu	7
1.2 Rituál v dějinách	10
1.3 Rituál, náboženství a mýtus	10
1.4 Členění rituálů	12
1.5 Rituály moderní doby	13
1.6 Shrnutí	17
2. Rituály v životě rodiny	18
2.1 Rodina jako výchovný a socializační činitel	18
2.2 Rodina v současnosti	20
2.3 Ritualizované události v rodině	22
2.4 Rituály ve výchově dětí	26
2.5 Shrnutí	29
3. Rituály v konkrétní rodině	30
3.1 Cíl výzkumu	30
3.2 Použité metody	30
3.3 Postup při získávání dat	31
3.4 Popis zkoumané rodiny	32
3.5 Kvalitativní analýza rozhovorů	32
3.6 Shrnutí	36
Závěr	38
Resumé	40
Anotace	42
Seznam použité literatury	43

ÚVOD

Práce se zaměřuje na úlohu rituálů v životě současné rodiny. Dnešní doba přináší orientaci spíše na spotřební způsob života. Ten ovšem nedokáže uspokojit touhu každého člověka po porozumění, lásce, důvěře, vzájemné solidaritě a podpoře. Ztrácí se pocit řádu, jistoty, přetrvávajících hodnot. Proto se lidé zamýšlejí, je-li možné najít nějaký vyzkoušený model chování, který se osvědčil v minulosti a zároveň by dokázal oslovit i dnešního člověka. A právě tímto generacemi ověřeným modelem, který přináší pocit bezpečí, jistoty a sounáležitosti mohou být i v moderní společnosti rituály. Rituály se vyskytují ve všech kulturách od počátku dějin a jsou součástí života každého jedince. Původně byly spjaty s náboženstvím, zajišťovaly plynulý chod všedních i svátečních dnů, strukturovaly roční cyklus i celý život člověka. Z pohledu psychologie jsou pak rituály prostředkem redukce napětí a stresu. V období krize mohou poskytnout chybějící psychickou pohodu a pomoc při adaptaci na nové podmínky. Termínem rituál je označeno takové chování, které je specifické, adresné a je nositelem symbolu či symbolů.

Nejdůležitější místo v životě každého člověka zaujímá rodina. V rodině hledáme bezpečí, porozumění, prožitek blízkosti a vzájemnosti. V rodině probíhá prvotní socializace dětí. Rodina plní nejen funkci socializačně – výchovnou, ale vytváří i hodnotové prostředí, které ovlivňuje všechny členy rodiny. Významnou úlohu má rodina i v oblasti sociálně-psychologické podpory svých členů. Rodina, která je významným opěrným bodem každého jedince, prochází v posledních letech řadou proměn. A právě rituály mohou stmelovat a posilovat v dnešní době rozvolněná rodinná pouta, mezigenerační vztahy a vytvářet zázemí, které je pak základem dalších sociálních kontaktů jedince ve společnosti.

Cílem práce je identifikovat a popsat rituály v jedné vybrané rodině, zhodnotit jejich význam socializační a výchovný. Pokusit se zjistit, jak dalece mohou ovlivňovat chování všech členů rodiny, vztahy uvnitř rodiny i k vnějšímu světu.

Práce je rozdělena do tří částí, z nich první dvě jsou teoretické. V první části práce jsou popsány definice rituálu, historie, vztahy mezi rituály, mýty a náboženstvím. Dále jsou uvedeny rituály, se kterými se můžeme setkat v dnešní době.

V druhé části práce je stručně popsána problematika současné moderní rodiny, charakteristika rodinných rituálů a některých rituálů jednotlivých vývojových období. činností.

Třetí, empirickou část tvoří kvalitativní výzkum. Jeho cílem je zmapovat výskyt rituálů v každodenních situacích jedné rodiny a jejich význam z pohledu všech rodinných příslušníků. Sběr dat jsem provedla metodou hloubkového rozhovoru. Vycházela jsem z velkého množství informací o malém počtu jedinců. Pomocí obsahové analýzy výsledků rozhovorů jsem popsala vznik a význam jednotlivých typů rituálů ve zkoumané rodině. V závěru jsem zhodnotila, jaké místo v dnešní rodině mohou rituály zaujímat.

1. Rituály

Význam pojmu rituál je velmi široký a lze ho vysvětlovat z různých hledisek. Zahrnuje v sobě mnoho rovin a proto je poměrně komplikované rituál definovat. Pokusím se nabídnout některé z pohledů a objasnit jeho původ, funkce a obsah.

1.1 Popis rituálu

Historie rituálů sahá do daleké minulosti. Jsou součástí lidského života od jeho počátků, provázejí jedince celým jeho životem a nelze nalézt lidskou bytost, která by se s rituály nesečkala. Rituály jsou socializačním činitelem a podílejí se na předávání kulturního bohatství mezi generacemi. Napomáhají vrůstání jedinců do vlastní kultury, upevňují skupinové hodnoty, vztahy, završují změny společenského postavení v životě člověka. Strukturují lidské životy, přináší řád a řád poskytuje pocit bezpečí. Ovlivňují chování i prožívání jednotlivců. Fulghum popisuje rituály jako chování, které každodennímu životu propůjčuje smysl a tvar. Chování, které se pravidelně opakuje, protože slouží správné věci a přináší hluboký pocit sounáležitosti s nepojmenovatelnou záhadou života, který prožíváme díky konkrétnímu chování. (Fulghum, 1995, s. 22). Velká část lidského života probíhá jako rituály a tyto rituály se časem mění tak, aby co nejlépe uspokojovaly měnící se potřeby lidí.

Rituály se zabývá i moderní věda, především etnologie, kulturní antropologie, religionistika. Pozornost rituálům věnuje i sociologie, jak uvádí Keller, od dob Durkheima. Koncem minulého a počátkem tohoto století se tímto jevem zabývali sociologové, kteří byli zároveň kulturními antropology a etnology. Od poloviny našeho století jsou vzorce rituálního jednání sledovány v tzv. vyspělých společnostech. Přispěla k tomu zejména fenomenologická sociologie se svým důrazem na nereflektovanou povahu každodenních zautomatizovaných činností, sociologie vědění odkrývající omezenosti a předsudky běžného vědění i teorie organizace, která odhalila iracionální prvky v chodu moderních formálních organizací. Ústřední kategorie Durkheimovy sociologie – **solidarita** – nemá podobu racionálního kontraktu uzavřeného vědomě mezi členy společnosti, nýbrž vysoce emotivního pouta, jež je posilováno v průběhu kolektivních obřadů. V průběhu svých náboženských, politických, sociálních ceremonií

posilují lidé bezděky pocit vzájemnosti. Rituály stmelují celé skupiny, vytvářejí pro všechny společné duševní rozpoložení, tím uvádějí vědomí do kolektivního stavu, kdy tytéž obsahy a pocity mohou být sdíleny všemi zúčastněnými. (Keller, 1992, s. 166-167)

Za rituály tedy, podle mého názoru, nelze považovat všechny stereotypní zautomatizované činnosti, ale pouze takové, jejichž obsah si lidé uvědomují. Rituál není záležitostí rutiny jeho místo je významnější než běžné, každodenní činnosti.

Jednoznačná definice rituálu neexistuje. Pod pojmem rituál si každý vybaví něco jiného, ale většinou je to slavnostní obřad, který probíhá podle přesně stanoveného schématu. Pro někoho je rituál spojen s náboženstvím, pro jiné může být spojen s ideologií nebo třeba sportem. Společným znakem rituálů je to, že probíhají podle určitých pravidel a tato pravidla, se delší dobu nemění. Dalším charakteristickým rysem je **symbolická povaha** a závaznost rituálu, která je daná tradicí.

Latinské slovo *ritus* znamená řád, zvyk, obvyklý způsob, obyčej. *Ritualis* pak značí obřad.

V literatuře se objevují různé definice rituálu. V Malé ilustrované encyklopedii je rituál popsán jako způsob kodifikovaného formalizovaného chování, v němž se prostřednictvím symbolů, znaků, gest a formulí předávají a upevňují skupinové hodnoty, vztahy, socionormativní systémy apod. Rituál završuje změny v sociálním statusu v životě člověka (rituály spjaté s narozením, sňatkem, úmrtím, přechodem do kategorie dospělých), uvádí a završuje pracovní cyklus, vyjadřuje náboženské hodnoty. (Kolektiv, 1999)

Sillamy v psychologickém slovníku uvádí rituál jako souhrn úkonů, jež se provádějí ve stanoveném pořadí. V psychopatologii je jako rituál označené obsedantní chování některých nemocných, kteří se cítí nuceni provádět určité zbytečné a směšné úkony (například komplikovaný obřad ukládání ke spánku). (Sillamy, 2001)

Rituál popisuje Sekot jako výraznou formu individuálního nebo kolektivního způsobu chování, který je standardizován, tady založen na vnucených nebo tradičních pravidlech, vystupuje jako posvátný obyčej. Konceptuálně jde i o označení určitého druhu nutkavě neurotických činností spojených s pověrou či absencí čistě racionálního jednání. Rituály lze popsat jako vysoce strukturované a standardizované chování obdařené specifickým, symbolickým významem. Ve vyspělých společnostech jde zpravidla o tzv. rituální setkávání, jehož obsahem je snaha představit se druhým v silně

idealizované podobě s cílem potvrdit nároky na výjimečnost společenské pozice. (Sekot, 2008, s. 8)

Budka je přesvědčen, že zatímco zvířata vždy vědí, co mají dělat, člověku se to musí pracně vysvětlit. Lidský život je naplněný tápáním a pochybnostmi o sobě samém, proto potřebujeme pomocnou ruku rituálu. Přechodové a iniciační rituály nám pomáhají určit, kde se právě nacházíme, jakou etapu života proděláváme a co se v ní od nás očekává. Absolvováním každého z nich se nám dostane kýženého povzbuzení do další etapy. Tedy těm úspěšným, ne každému se totiž povede vyvinout se ve zralého dospělého jedince a projít všemi nástrahami. U přírodních národů takový jedinec nezdědka během rituálu nebo na jeho následky zahynul. (Budka, 2009, s. 6.)

Rituály podle Kohoutka stmelují celé skupiny, vytvářejí pro všechny společné duševní rozpoložení, nálady až afekty, čímž uvádějí své vědomí do kolektivního stavu, kde tytéž obsahy a pocity mohou být v dané situaci a v dané sociální atmosféře sdíleny všemi zúčastněnými. Jak dále Kohoutek podotýká „i celé kolektivy se mohou mýlit.“ (Kohoutek, 2004, s. 24)

Dle Kaufmannové-Huberové mohou být rituály považovány za **most k hlubším duševním** vrstvám, které svým vědomím už nedokážeme řídit. Tímto mostem mohou být našemu vědomí přiváděny pozitivní síly tak, že vývoj nebo život může jít dál. (Kaufmannová-Huberová, 1998, s. 10)

Fromm nazývá rituál **druhem symbolů**, jejichž význam je v dějinách lidstva sotva menší, než význam symbolů, vyskytujících se ve snech, mýtech a pohádkách. V symbolickém rituálu nikoliv slovo nebo obraz, ale jednání reprezentuje vnitřní prožívání. Jestliže na znamení našeho respektu smekneme klobouk, jestliže jako projev úcty skloníme hlavu, když někomu potřeseme rukou, abychom tak vyjádřili své přátelské cítění – pak nepoužíváme žádný slovní symbol. Nýbrž provádíme symbolické jednání. (Fromm, 1999, s. 200)

Zajímavý pohled na rituál nabízí Keller. Podle jeho názoru není podstatné zdaleka jen to, že určitá činnost se opakuje při jistých příležitostech nezměněně, repetitivně. Důležitější je, že kdo říká rituál, říká na jedné straně vina a úzkost, na druhé oběť a **znovuzískaná důvěra**. A právě důvěra v dnešní společnosti chybí. Důvěra má buď mimoracionální charakter, anebo prostě neexistuje. Právě rituály byly způsobem, jak posilovat důvěru v řád světa i důvěru mezi lidmi, která je s tou první úzce spojená. Dnešní společnost sice dokáže zcela rutinně dávkovat lidem nejistotu, ve které budou

žit, nedokáže však budit důvěru. Její pseudorituály na to prostě nestačí. A návrat k původním rituálům není možný ani žádoucí. (Keller, 2009, s. 19)

1.2 Rituál v dějinách

Rituály provázely člověka od nejstarších dob. Černý označuje rituály jako určité archaické soubory pravidel, kterými se řídil život primitivní společnosti při různých příležitostech, jako je zejména narození dítěte, přechod od dětství do dospělosti, svatební obřady a pochovávání mrtvých. Celá řada rituálních obřadů byla spojena s uctíváním bohů a dalších nadpřirozených bytostí či zvířat a také s obstaráváním potravy, tj. zpočátku s lovem a později i s pěstováním kulturních plodin a jejich sklizní. Vesměs se tedy jednalo o záležitosti, které hrály v životě společnosti mimořádnou důležitost. Původ rituálů lze spatřovat v určité institucionalizaci prastarých kmenových obyčejů. (Černý, 2004, s. 295)

K významným rituálům patřily iniciační obřady, které byly spojeny s přechodem od dětství do dospělosti. Během iniciačního obřadu se dítě se mělo odloučit od původní rodiny a stát se užitečným, dospělým členem kmene, který je schopný založit vlastní rodinu.

Dalšími významnými rituály nejstarších společností bylo přinášení obětí nadpřirozeným bytostem. Cílem těchto rituálů bylo zajistit si náklonnost bohů a tím dobré podmínky pro přežití.

1.3 Rituál, náboženství a mýtus

Rituály existovaly u všech národů a ovlivnily také všechna náboženská učení. Nejprimitivnější a nejjednodušší formy náboženství a jejich rituály studoval Durkheim a výsledky svého bádání shrnul v knize *Elementární formy náboženského života s podtitulem Systém totemismu v Austrálii*. Nejprimitivnějším náboženské systémy jsou dle Durkheima ty, které existují v takové společnosti, která jednoduchostí předčí všechny ostatní a dají se vysvětlit bez využití jakéhokoliv prvku vypůjčeného z jiného náboženství. (Durkheim, 2002 str. 9) Rituály podle Durkheima budí na první pohled často dojem čistě manuálních operací: jsou to pomazávání, omývání, hostiny. Tyto

materiální postupy jsou však pouhou vnější schránkou, za níž se skrývají mentální operace. V konečném důsledku jde o to, dotknout se lidského vědomí, posílit je a usměrnit. (Durkheim, 2002 str. 453) Durkheim dospěl k závěru, že ať už jsou vnější projevy náboženského života jakkoli rozmanité, ve své podstatě zůstává tento život jediný a prostý. Všude odpovídá stejné potřebě a všude se odvíjí od stejného stavu ducha. Ať už má jakoukoliv podobu, jeho cílem je vždy pozvedat člověka nad sebe sama a umožnit mu žít život nadřazený tomu, který by vedl, kdyby naslouchal jen svým individuálním a spontánním tužbám. Víra tento život vyjadřuje obrazně a symbolicky, rituály mu dávají řád a regulují jeho chod. (Durkheim, 2002, s. 445)

Náboženské rituály umožnily dle názoru Csikszentmihalyiho i mnoho dalších optimálních prožitků lidstva. Nejen výtvarné umění, ale i divadlo, hudba a tanec mají počátky v tom, co bychom dnes nazvali náboženskými projevy, tj. v aktivitách zaměřených na spojení s nadpřirozenými silami a bytostmi. Totéž platí o hrách. Jedna z nejstarších míčových her, obdoba košíkové, kterou hráli Mayové, byla částí jejich náboženských oslav, a totéž platí pro původní olympijské hry. Toto spojení nepřekvapuje, protože to, čemu říkáme náboženství, je ve skutečnosti nejstarší a nejambicióznější pokus vnést řád do lidského vědomí. A tak je logické, že náboženské rituály mohou být hlubokým zdrojem radosti. Jak dále Csikszentmihalyi podotýká: umění, hra a rituály pravděpodobně zabírají ve většině lidských kultur víc času a energie než práce. (Csikszentmihalyi, 1996, s. 117)

Dále Csikszentmihalyi uvádí, že ve všech mytologických a náboženských systémech světa se neustále opakují a objevují stejné představy a témata. Mýtus však neznamená jen racionální vysvětlení příčin. Mýtus odkazuje k **symbolům** a tyto symboly nesou poselství. Mezi pojmy symbol a znak rozlišuje Jung. Používá tuto vlastní definici: Symbol je mytický symbol, který stojí jednou nohou zde a druhou ve věčnosti. Odkazuje k transcendenci. Znak ukazuje na něco, co je zde. Podle všeobecně přijímaného výkladu je bůh znakem, nikoli symbolem. Slovo bůh se vztahuje k předpokládané skutečnosti.

V symbolech se skrývá jeden zásadní problém: lidé mají sklon ztrácet se v nich. Domnívají se, že musí vystoupit vzhůru k prameni Gangy, aby se dostali ke zdroji. Problém mýtu a mysticismu tkví v tom, že člověk by neměl ztrácet ze zřetele poselství symbolu. Poselství je vždy duchovní povahy, a pokud začneme symbol považovat za skutečnost, pokud se vydáme do Hardwaru, abychom se dostali k prameni Gangy, nepochopili jsme poselství. Symboly tedy hovoří o něčem, o čem nelze hovořit.

Když lidé hovoří o mytologii a rituálech, obvykle o nich hovoří z hlediska moderní mentality. Mluví o hledání počátků světa, o stvořitelských mýtech a podobně – to jsou vysvětlující neboli etiologické mýty. O tom však mýty nejsou. Mýtus nesouvisí s analyzováním a vědeckým odkrýváním příčin. Mýtus souvisí s hledáním vztahu mezi lidskou bytostí a jejím prostředím. (Campbell, 2000 s. 103,77)

1.4 Členění rituálů

Rituály je možné členit z různých hledisek. Podle druhu související činnosti rozdělil rituály Keller:

- **Oslavné rituály** vyjadřující ceremoniální formou úspěch v určitém jednání (vítězné tance, promoce, oslavy narozenin aj.).
- **Rituály nebezpečí** stmelují skupinu v kritických situacích (dešťové tance, velká část politických manifestací aj.).
- **Rituály přechodu** mají zajistit plynulost a stabilitu počas změny (křtiny, svatby, pohřby, aj.).
- **Rituály trestání** mají stmelit spravedlivé a posílit platné normy (soudy, pomsta, proklínání aj.).
- **Rituály úcty** mohou být jednostranné (vůči nadřazeným či symbolům celku) i vzájemné (zdvořilé jednání). (Keller, 1992, s. 167)

Z hlediska počtu zúčastněných osob lze dělit rituály na:

- **Makrorituály** – mají podobu velkých kolektivních ceremoniálů.
- **Mikrorituály** – jsou to vlatně miniaturizované ceremonie a konvence všedního dne.

Rituály je možné rozčlenit podle různých hledisek. Všechna členění shodně vykazují společné rysy rituálu – pravidelně se opakují, mají svůj sled, přesně danou strukturu a symbolický charakter.

1.5 Rituály moderní doby

Rituály v moderní době nezanikly, jen se proměňují a vyvíjejí stejně tak, jak se mění společnost. Kolektivní náboženské rituály jako oslava Vánoc a Velikonoc jsou dnes spojeny hlavně s konzumem, ale přesto přinášejí vytržení z všedních dnů a sváteční, slavnostní pocity.

Podle názoru Budky naše společnost rituály příliš neumí, ty tradiční jsou obsahově vyprázdněné. Ještě horší je neschopnost vůbec si připustit rituální a tedy iracionální povahu některých událostí, takže v mnohých těžkých okamžicích osobních krizí jsme ponecháni sobě napospas. Tehdy nastupují rituály osobní, ryze neformální. Ať už je to první nebo poslední cigareta, mejdan nebo sex, důležité je vědomí posvátné bázně z osudového okamžiku, který prostě musíme zvládnout. (Budka, 2006, s. 7)

I v životě člověka velmi důležité rituály přechodu se mění. Významným mezníkem v životě jedince je bezesporu maturita. Arnautovová se domnívá, že maturita plní alespoň některé z funkcí archaického přechodového rituálu: přinejmenším se jedná o zkoušku, která má prokázat, že jedinec je připravený přijmout svou novou funkci (maturanta). Před vlastní zkouškou je období, kdy se jedinec na zkoušku připravuje (Svatý týden), a dokonce existuje i moment, kdy maturanti vybírají finance na maturitní ples a je jim tak říkajíc povoleno vše podobně, jako když australské kmeny dovolí chlapcům během rituálu drancovat zásoby vesnice. Zde ovšem zdánlivá podobnost končí. (Arnautovová, 2007)

Ze všech přechodových a iniciačních rituálů je tím nejdůležitějším svatba. Je přechodem do světa dospělých. Podle Arnautovové mladí lidé odcházejí z prostředí domova rodičů, kde jsou stále ještě dětmi, a stávají se novou jednotkou. V domově rodičů budou pravděpodobně navždycky dětmi, což možná souvisí s absencí „ukončení dětství“, které je v archaických rituálech nezbytně přítomno. Ale pro okolní svět se změní mnohé. Žena již není dcerou, ale je i manželkou a často brzy také matkou. Chlapec již není pouze synem, ale stává se manželem a mužem, který musí svou novou rodinu zajistit. Jakkoliv se rozdílly v mužské a ženské roli v rodině v posledních letech stále více stírají, přechod od dítěte k manželovi/manželce je v tomto případě zřejmý a nepopíratelný. (Arnautovová, 2007)

V dřívějších dobách vznikalo svatbou celoživotní pouto a jak zmiňuje Budka, bylo z něj úniku prakticky jen smrtí. Svatební rituál byl spojen i se zahájením sexuálního života, což platilo především pro ženy. Naše dnešní svatby staré rituály už příliš nepřipomínají, zbytky původního obsahu lze ještě vystopovat u církevních svateb. Pro věřící je argument ve prospěch svatby jasný. Církev ji považuje za svátost, kterou si vzájemně udělují snoubenci, kněz při tom jen asistuje. Je zde tedy zdůrazněn intimní rozměr potvrzení vzájemné lásky před tváří shromáždění. Takové pojetí rituálu pak může přispět k větší trvanlivosti vztahu, manželé si v čase krize mohou připomenout vzájemný veřejný závazek, obřadem potvrzenou sílu své, byť momentálně uvadající, lásky. (Budka, 2009, s. 9)

V dnešní době se můžeme setkat jak se svatbami okázalými za účasti velkého množství lidí, u známých osobností i televizních kamer na straně jedné, tak se svatbami, kterých se kromě snoubenců účastní jen dva svědci.

Slavnosti, které oddělovaly jednotlivé životní etapy a pomáhaly zpracovat všechny tři fáze životní změny (konec předešlé etapy, období nejistoty, zmatku a hledání a nasměrování člověka k přijetí nového začátku) jsou dnes víceméně na okraji zájmu. Všechny tyto oslavy dříve probíhaly za účasti široké rodiny, která svou přítomností mimo jiné vyjadřovala zájem a pochopení pro novou situaci člověka a dávala tím najevo, že je možné spolehnout se v případě nesnází na její pomoc. Dnes těmto souvislostem příliš pozornosti nevěnujeme, což může vést k pocitům životní nespokojenosti, neboť iniciační rituály nebyly důležité jen pro dítě, které měly uvést do dalšího vývojového období, ale stejně významnou roli hrály i pro rodiče, kteří pomocí rituálu snáze přijali nové postavení potomka v rodině a později jeho úplné odloučení. Křtiny, nástup dítěte do školy, přechod na střední školu, taneční, maturita, získání řidičského průkazu, promoce a svatba jsou důležité momenty v životě dnešních dětí, kdy něco starého končí a nového začíná. Proto by těmto mimořádným okamžikům měla být věnována náležitá pozornost.

Jak píše Sobotková, i psychologové upozorňují na to, že některé závažné změny v životě žádné rituály nedoprovázejí – např. rozvod, rozchod jako konec partnerského vztahu, odchod odrostlého dítěte z domova, těhotenské ztráty. Právě nedostatek ritualizace těchto událostí je může činit ještě obtížnějšími. (Sobotková, 2007, s. 51)

Opakující se vzorce chování přinášejí pocit bezpečí a jistoty všem zúčastněným, dávají změnám smysl. Domnívám se, že dodržování těchto rituálů, majících původ v prastaré zkušenosti lidstva, by mohlo mnohým rodičům pomoci vyrovnat

s odrůstáním dětí, jejich osamostatňováním a v neposlední řadě i s tzv. syndromem prázdného hnízda.

Rituály přechodu ovšem nemusí souviset pouze s procesem zrání dětí. Okamžiky mezních životních situací jsou součástí života každého z nás, ať chceme nebo ne. Opouští nás partner, přijdeme o práci, musíme se přestěhovat, ztrácíme rodiče, potýkáme se s nemocemi. To všechno jsou situace, kdy ztrácíme životní jistoty a o to více hledáme pevný bod a ptáme se po smyslu.

Ze zkušenosti praktiků podle Sobotkové vyplývá, že je hodně lidí, kteří by si přáli rodinné rituály oživit, ale neví jak (např. obnovit tradici setkávání širší rodiny, kde se v příjemné, veselé atmosféře zpívalo). Tito lidé, jimž rituály v rodině chybějí, neboť je už v dětství a mládí v rodině zažili, intuitivně vnímají ochranou a kohezivní funkci rituálů. (Sobotková, 2007, s. 51)

Každý přechodový rituál je možností, jak se ve společnosti nově definovat, jak přijmout novou roli píše Arnautovová. Je možné, že moderní člověk se právě takové definice obává, a právě proto se přechodovým rituálům vyhýbá. Jakkoliv počet vysokoškolských diplomů neklesá, klesá počet studentů, kteří chtějí diplom přijmout během rituálu zvaného promoce. Stoupá také počet nesezdaných párů, žijících „na hromádce“. Raději jsme „vším a ničím“ zároveň, než abychom přesně definovali své místo ve společnosti. Ale zamysleme se sami nad sebou. Není právě tato nejednoznačnost důvodem, proč naše děti utíkají ke světům, kde mohou být jasně definovány jako „Ten, který nese Prsten, Frodo, syn Drogův?“ (Arnautovová, 2007)

Podobně popisuje význam rituálů v životě i Sekot. Rituály jsou výrazem respektu před významem daného okamžiku či situace. Mají význam v životě každého jedince. Jejich smysl se totiž aktualizuje ve chvílích nejistoty, ztráty životní rovnováhy. Přispívají k uhlazování zejména mezních životních okamžiků či situací, kdy se ve svém člověčenství cítíme být spíše slabí a osamocení. A také **přispívají k nádherným okamžikům oslavy radosti a života.** (Sekot, 2008, s. 9)

K moderním rituálům patří i rituály ve sportu. Sport je součástí života velkého množství lidí, kteří se mu věnují buď vlastní aktivitou nebo pasivní konzumací. Sport je důležitým činitelem socializace již od časného dětství a přispívá k všestrannému rozvoji osobnosti. Prostřednictvím sportu dochází k navazování nových přátelství, kontaktů a vztahů a to nejen na lokální úrovni. Sport překračuje hranice a dokáže sblížovat národy i odlišné kultury.

Problematicke rituálů ve sportu se věnuje Sekot, který uvádí, že v situacích, kdy sportovec čelí důležitému sportovnímu výkonu, utkání či soutěži, uchyluje se k rituálním praktikám ve snaze překonat napětí či strach z osobního selhání či soupeře na cestě úporné snahy zvítězit, či dosáhnout kýženého výkonu za každou cenu. Lze předpokládat, že tendence praktikování rituálů se aktualizuje zejména v případech osobní nejistoty a zvýšeného významu utkání, či soutěže. (Sekot, 2008 str. 10) Rituály tedy pomáhají odbourat psychickou tenzi sportovce před podáním výkonu, jehož výsledek je nejistý a závislý na nahodilých okolnostech. A právě tyto nepředvídatelné okolnosti se snaží sportovci ovlivnit prováděním rituálů.

Sekot k tomu poznamenává, že je to právě vrcholový výkonnostní sport se svou směsicí sportovních dovedností a náhodných okolností, který vytváří prostor pro iluzi možností spoluovlivňovat výsledky sportovního klání cestou rituálního chování. Lidé právě v situacích přípravy na důležitý sportovní výkon, kdy se aktualizuje subjektivní síla aktuální výkonnosti a objektivní okolnosti vnějšího prostředí, mají tendenci „ovlivnit“ stav pověřivým chováním formou rituálů. Je proto důležité ověřit exaktně, za jakých okolností a v kterých případech se zejména aktualizuje praxe sportovních rituálů, kdy sportovci či diváci udělují rituálům zvýšený význam. Lze přitom vyslovit názor, že jde předně o situaci nejistoty, kdy výsledek, kterému je přikládán velký význam, je nejistý. (Sekot, 2008, s. 11)

Rituály na půdě sportu úzce souvisejí s procesem přípravy na utkání, soutěž, sportovní výkon. Přitom v některých případech lze jen těžko rozlišit hranici mezi pověrou prostoupeným rituálem a smysluplnou přípravou. Většina rituálních forem chování sportovců však jasně naznačuje nefunkčnost z hlediska efektivní přípravy, i když z psychologického hlediska však subjektivně vzato svoji roli sehrávají. Je nepochybné, že řada sportovců je pověřivých a uchyluje se k rituálním praktikám z obdobných důvodů, pro které jiní propadají užívání drog či praktikují náboženské rituály: zmírnit psychické napětí, přesvědčit sám sebe o předvídatelnosti a výsledku soutěžního klání, upevnit pocit schopnosti být úspěšný a vítězit, vytěsnit obavy z neznámého.

Rituály ve sportu mají přinést osobní pohodu, redukovat stres a napětí a vytvořit co nejlepší prostředí k maximálnímu výkonu, případně mají vést i k zastrašení soupeře. Jsou prostředkem komunikace mezi hráči týmu a umožňují lepší koncentraci soutěžících.

Význam rituálů ve sportu shrnuje Sekot následovně. Oslabovaný vliv a význam náboženství v tzv. postmoderní společnosti mediálních zážitků je v jistém smyslu kompenzován fascinací světem vrcholového sportu s jeho spiritualitou zbožnění obdivovaných hrdinů, dramatem soupeření, adorací vyjímečnosti výkonu. Sport s jeho rituály tak v našem kulturním prostředí vyjadřuje jak hodnoty svobody, tak funguje jako prostředek úniku z reality a jeho každodenních problémů. Rituály obecně, a ve světě sportu zvláště, se tak mohou stát **součástí duchovní výzbroje postmoderního člověka** tím, že nabízejí nové formy a významy v prostředí hodnotové nezakotvenosti, zpochybňování tradice a těkavé nestálosti existence. (Sekot, 2008, s. 16)

1.8 Shrnutí

Rituály jsou součástí každé kultury a provázejí lidský život od narození až do smrti. Zabývá se jimi i moderní věda a vedle ostatních vědních oborů jim věnuje pozornost i sociologie, která studuje vzorce rituálního chování ve společnosti. Rituály mají společné znaky, ke kterým patří zejména symbolická povaha, pravidelné opakování a přesně stanovený postup. Pomáhají překonat strach a dodávají pocit bezpečí a jistoty. Usnadňují komunikaci a upevňují soudržnost skupiny. Své místo mají rituály i v důležitých přechodových situacích, které nastávají v životě každého člověka. Nabízejí pomoc při přechodu z jedné životní etapy do druhé nebo při změně sociální role jedince. Rituály v neposlední řadě umocňují význam mimořádných okamžiků či situací. Naopak nedostatek ritualizace v obdobích určitých nepříznivých změn v životě může vést k jejich obtížnějšímu přijetí.

V dnešní době rituály nezanikly, ale neustále se proměňují a vyvíjejí. Přizpůsobují se potřebám moderního člověka. Příkladem moderních rituálů může být i vysoce ritualizované chování ve sportu. Cíl však zůstává stále stejný: překonat napětí, odbourat psychickou tenzi, potlačit obavy z neznámého a ovlivnit nepředvídatelné události.

2. Rituály v životě rodiny

Rodina je nejdůležitější částí společnosti. Prvotní socializace dětí probíhá v rodině a rodina poskytuje svým členům útočiště před veřejným světem. Rituály mohou upevňovat stabilitu rodiny a členství ve stabilní rodině přináší duševní pohodu a vyrovnanost.

2.1 Rodina jako výchovný a socializační činitel

Rodinu definuje Možný jako sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý prostor pro reprodukci společnosti, semknutý proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Vývoj či pokrok tím rodina ovšem nebrzdí. Naopak: svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroutilím. (Možný, 2006, s. 1)

Rodina formuje nejen obraz světa, světový názor, hodnoty, ale i toleranci k cizím osobám, demokratické vědomí, kritičnost, spolehlivost, solidaritu. Učí porozumění mezi různými věkovými skupinami. Podle údajů o psychickém a tělesném zdraví lidu je rodina jako instituce zárukou zdraví. (Pirsching, 2008)

Rodina již od prvních měsíců života předává dítěti sociální hodnoty, normy a pravidla, způsoby komunikace, způsoby uvažování a řešení situací, popisuje Šulová. Rodina poskytuje jedinci obraz sebe sama, permanentní zpětnou vazbu složenou často z nestejných postojů jednotlivých členů rodiny – vytváří základ pro formování vlastní identity, pro tvorbu sebeobrazu, pro postoj k sobě samému. (Šulová, 2007)

Kraus uvádí, že přes všechny problémy a peripetie, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i na počátku nového století nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat. (Kraus, 2008, s. 79)

Jak vysvětluje Matoušek, hlavní smysl rodiny je reprodukční. Rodina usnadňuje lidem péči o děti a jejich výchovu. Kromě toho, že je rodina biologicky důležitá pro udržení lidstva, je také jednotkou společnosti. Reprodukuje člověka jako organismus i jako bytost kulturní. Zprostředkovává tradici dalším generacím. Rodina je prvním a dosti závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává. Formuje jeho osobní vývoj i postoj ke všem dalším skupinám. Rodina se snaží formovat dítě dle svého hodnotového schématu, podle vlastní tradice. Rodinné normy se vždy nějak odchyľují od norem ve společnosti průměrných. Rodina chce, aby dítě vstoupilo do společnosti s určitým druhem orientace, s určitým programem. (Matoušek, 1993, s.1)

Vliv rodiny se projevuje v sociální komunikaci verbální i neverbální, rodina vytváří předpoklady pro porozumění a kvalitu jeho dorozumívání. Rodina tvoří základ pro herní aktivity, učení a pozdější pracovní návyky. Rodina předává dítěti hodnoty duchovní formou pohádek, rituálů a tradic, formuje jeho etické cítění, umožňuje mu i vlastní uměleckou produkci. (Šulová, 2007)

Matoušek uvádí, že dítě potřebuje ke svému vývoji kromě zajištění primárních potřeb, stabilní prostředí (domov) a přítomnost stabilních osob (rodičů), na jeho vývoji vysoce citově angažovaných. Tato angažovanost je oboustranná. Dítě i rodič se spolu ztotožňují, podporují se, spoléhají na sebe, samozřejmě se dostávají i do konfliktů. Rodiči na dítěti velmi záleží, víc než na čemkoli jiném, vnímá ho jako jedinečné, je jím fascinován. Rodič umožňuje dítěti adaptovat se na nároky světa. Dítě si z rodiny odnáší představu o pracovním uplatnění, o manželství a rodině o hodnotové hierarchii. To, co považuje za pozitivní si zachovává až do konce života. Rodina má smysl i pro rodiče. Dospělému umožňuje přesahovat horizont vlastního života. Starost o členy rodiny je víc než starost o sebe, touto starostí dostává náš život nenahraditelné dimenze. Rodina dospělému rozšiřuje i jeho sociální role. Díky partnerovi může navázat nové kontakty, stejně jako díky dětem, počet významných osob se tak může rozrůstat a obměňovat.

Všem členům rodiny, dětem i dospělým, poskytuje rodina domov. V něm člověk odkládá veřejné role. V rodině je možná vysoká míra otevřenosti, vysoká míra sdílení. Rodina umožňuje svým členům zpracovávat všechny druhy traumat, která je potkávají. Umožňuje i sdílet radost. Pokud nejsme psychicky vykořeleni, posuzujeme se očima členů své rodiny, korigujeme pod jejím vlivem své chování. V ideálním případě je rodina schopna mobilizovat značné rezervy, poskytovat svému členovi velkou podporu všemi dostupnými prostředky. Usilovat o návrat do původního stavu. V ideálním

případě dává rodina každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného zázemí. (Matoušek, 1993 s. 11)

Velmi trefné se mi zdá přirovnání rodiny k biliáru o čtyřech koulích. Má mantinely, přes které občas někdo přeletí. Pak je třeba ho zvednout a uvést znovu do hry.

2.2 Rodina v současnosti

Dnešní rodina prochází velkými proměnami. Tradiční patriarchální model zaniká a nové modely se hledají. Stoupá počet nesezdaných párů, mladí lidé chtějí zůstat nezávislí, nemají potřebu svůj vztah institucionalizovat. Uzavřená manželství pak končí stále častěji rozvodem, který je společností zcela tolerován. Společnost se silně individualizovala. Tradiční role muže a ženy v rodině se mění, společné vazby se vytrácí. Důležitá je osobní svoboda jedince. Rozvod se dnes stal masovým jevem každodenního života a s trvalostí vztahu se dnes příliš nepočítá. Běžným jevem je založení několika rodin v průběhu života. Děti se dnes už nemohou spolehnout, že budou vyrůstat se stejnými lidmi ve své blízkosti. V rodině se mohou střídát tatínkové, sourozenci i prarodiče, vyjíměčně i matky. Komunikace s příbuznými se omezuje na telefonování, širší rodina se sejde málokdy.

Mění se i model rodiny. Nikoho dnes už nepřekvapí rodina s jedním rodičem. Většinou je tvořen matkou a dětmi, kdy matka je buď rozvedená nebo svobodná. Sobotková uvádí, že rozhodnutí pro život svobodné matky ovšem ovlivněno mnoha faktory, např. nezralostí ženy, ale i reakcí na nejisté vyhlídky do budoucna: nároky na individuální štěstí v dnešní společnosti jsou vysoké, náročné je také vybudování a udržení stabilního vztahu. Pro některé svobodné ženy je potom narození dítěte určitou jistotou nového, nadějného blízkého vztahu. (Sobotková, 2007, s. 171) V menším množství případů je tento model tvořen rozvedeným otcem a dítětem nebo dětmi. Rodiny vedené osamělým otcem řeší poněkud jiné problémy než rodiny vedené osamělou matkou. Po stránce finanční na tom bývají otcové o něco lépe, častěji však využívají placenných služeb pro domácnost či k dětem, protože se na vše někdy necítí dostatečně kompetentní. Osamělí otcové se také poměrně často stávají závislými na svých rodičích, kteří jim s péčí o děti pomáhají. (Sobotková, 2007, s. 178)

Nejnovější studie podle Sobotkové ukazují, že i rodiny s jedním rodičem mohou dosáhnout kvalitnějšího přizpůsobení a životní spokojenosti a to na rozdíl od tradičních, veřejností zastávaných názorů.

I v situaci, kdy jeden partner odešel z rodiny, může být snaha osamělého rodiče udržet (nutně pozměněnou) rodinnou identitu a pomoci dětem vyrovnat se se situací, úspěšná. Nově vytvořená rodina může rozvinout a udržet si pocit rodinné kompetence, integrity a stability za předpokladu, že má dostatečnou vnější podporu. Záleží samozřejmě také na osobnosti osamělého rodiče a na jiných okolnostech. (Sobotková, 2007, s. 174)

Stále častější jsou rodiny homosexuálních partnerů. Děti v těchto rodinách se mnohdy narodily v předcházejícím heterosexuálním vztahu. Jak píše Sobotková chybí solidní longitudinální výzkumy o dlouhodobých důsledcích výchovy dítěte v těchto rodinách, o tom, jak děti samy vnímají sexuální identitu svých rodičů a svůj původ. V průběhu dospívání a adolescence je třeba počítat s možnými problémy dětí, které se mnohdy obtížně vyrovnávají se sociálním stigmatem spojeným s homosexualitou svých rodičů. (Sobotková, 2007, s. 197)

V dnešní společnosti se můžeme setkat i s rodinami, ve kterých jeden z rodičů podstoupí operační změnu pohlaví a výrazný je i trend odkládání mateřství až na období střední dospělosti a to především u žen s vyšším vzděláním.

Model rodiny se dvěma rodiči má přesto stále svůj význam. Jak píše Sobotková, kvalitní vztah mezi rodiči je modelem, podle něhož se děti učí vytvářet své budoucí vztahy. Proto by děti měly vnímat cit, vzájemnou podporu a spolupráci v rodině i dobré vztahy rodiny se širším okolím. (Sobotková, 2007, s. 176)

Dnešní rodina prochází výraznými proměnami a její budoucnost je nejistá. Matoušek je přesvědčen, že dnes už nikoho nepřekvapí, že většina prognóz vyznívá pro rodinu nepříznivě. Předpokládají se slábnoucí rodinná pouta. Manželé spolu budou jen krátce, budou zcela rovnoprávní, budou si udržovat osobní zájmové sféry, jež nebudou sdílet s nikým z rodiny. Rodina se stane otevřenou sociální strukturou, podobnou jiným „organizacím“. Lidé se budou víc a víc orientovat na svůj osobní blahobyt a sféra rodinných vztahů pro ně bude podružná. Stát bude přebírat víc a víc funkcí, které mívala tradiční rodina. Počítá se též s klesajícím významem mužské role v rodině. Na straně druhé existuje i optimistický pohled na budoucnost rodiny. Je dán přesvědčením, že hodnotná lidská osobnost potřebuje komunikaci a sdílení, potřebuje

stálý okruh nejbližších lidí, potřebuje domov. Lidská potřeba překročit sebe sama nalézá svůj prvotní, základní výraz v přání mít děti a pečovat o ně. (Matoušek, 1993)

Zatímco dříve držela rodina pohromadě především z důvodů ekonomických a náboženských, dnes mají lidé v rodinách velké příležitosti pro růst, uvádí Csikszentmihalyi. Jestliže trend tradičních rodin, které drží pohromadě z praktických důvodů, je na ústupu, pak počet rodin, které trvají, protože jejich členové jsou spolu rádi, možná stoupá. Trend rozpadu rodinného života může ještě nějaký čas pokračovat. Ale ty rodiny, které vydrží, na tom budou mnohem lépe: budou moci mnohem více pomáhat svým členům vytvořit si bohaté já, než by to dokázaly rodiny, které by držely pohromadě proti své vůli. (Csikszentmihalyi, 1996, s. 264)

2.3 Ritualizované události v rodině

V dnešní době je na společné činnosti v rodině čím dál méně času i energie. Rodiče se vrací z práce domů k večeru, unavení z celého dne. Děti tráví spoustu času o samotě u počítačů. Ve všedních dnech se často rodina nesejde ani u společné večeře. Rodiče tak přicházejí o možnost nenuceně a přirozeně usměrňovat výchovu dětí a pěstovat láskyplné vztahy mezi všemi členy rodiny. Svou chybu si uvědomí většinou, až když je pozdě. Domnívám se, že dodržování rituálů v rodině je velmi důležitým momentem, který dokáže rodinu posílit a upevnit vzájemné vazby všech členů nejen rodiny nukleární, ale i příslušníků širší rodiny.

Rodinné rituály popisuje Sobotková jako specifické, pro rodinu typické a ustálené průběhy některých činností, které mají ochrannou, pomocnou a stabilizační funkci. Rituály mohou mít podobu každodenní rutiny, jako je stolování, loučení členů rodiny ráno před odchodem do školy a práce či večerní ukládání ke spánku. Jedná se také o slavnostní příležitosti jako slavení narozenin, rodinných výročí, Vánoc, Velikonoc atd., při nichž se silně projevuje rodinná tradice.

V současné době plné rychlých a mnohdy dramatických změn ve společnosti i v rodinách rituály usnadňují zvládnutí všech nároků. Jde o to, že rituály pomáhají formovat rodinu v obdobích, kdy je potřebná její inovace. Rituály mohou přesahovat z minulosti skrze rodinnou tradici a být pozměňovány současnými potřebami rodiny.

Zpřístupňují tak pocit **kontinuity života** na jedné straně a usnadňují **akceptaci změn** na straně druhé. (Sobotková, 2007, s. 50-51)

Podle typu rozdělila Bennetová rodinné rituály do následujících kategorií :

- **rodinné slavnosti**, kam patří obřady přechodu jako jsou svatby, pohřby, křtiny, výroční náboženské oslavy jako Vánoce a světské svátky, například Nový rok,
- **rodinné tradice** jsou méně kulturně specifické a více idiosynkratické pro každou rodinu. Nemají roční pravidelnost svátků ani standartnost obřadů přechodu, opakují se ovšem ve většině rodin s nějakou pravidelností. Tradice vyjadřují potřebu jedinečnosti, kterou má rodina,
- **rodinné interakce** jsou nejméně záměrné a nejzakrytější z rodinných rituálů. Patří sem rituály jako pravidelný čas oběda, ukládání dětí do postele, zacházení s hostem nebo rekreační víkendové aktivity. (Bennetová, 1985, s. 39)

Rozlišení běžných denních rituálů, které se v rodině odehrávají uvedla Juříčková :

- **společný čas** – dělí se ještě na uspokojující aktivity – např. otec se synem chodí hrát každé úterý volejbal; vzájemnou společnost – procházka, po obědě; úniková chvíle – být spolu sami, vytváření hranice pro soukromí,
- **idiosynkratické/symbolické rituály** – oblíbená místa, pokrmy, předměty nákupu nebo dárky, nebo oblíbené aktivity; dále na soukromé kódy včetně slov, symbolů, významů nebo gest pro komunikování; hrací rituály pro škádlení, vtipkování, způsob humoru; rozdělení denních úkolů,
- **důvěrná sdělení** – vyjádření lásky, pocitů i sexuální přitažlivosti, které může být vyjádřeno prostřednictvím fyzického kontaktu, symbolicky nebo slovně,
- **komunikace** – způsob povídání, sdílení, dotýkání, ale také dopisování, chronicling, tj. zachycování „kroniky“ společného života, vyprávění o událostech a lidech z minulosti, telefonické rozhovory, sms zprávy nebo e-mailly,
- **spirituální pravidla** – společné modlení,
- **zvyky** – zahrnují teritoriální, interakční nebo situační opakující se způsoby chování jako je ležení v posteli, sezení u stolu nebo u TV nebo rituál pití čaje. (Juříčková, 2007, s. 56)

Rodiny jsou vlastně minikulturami, které si vytvářejí vlastní rituály a ty je nutné odlišit od jiných opakujících se činností. Rituály se vyznačují podle Reisse těmito znaky: Rituálů si je rodina **plně vědoma**. Daná rodina si nemusí být vědoma toho, jak probíhají mikročinnosti u nich doma, ani toho jak u nich doma řeší problémy. Je si však plně vědoma toho, jak probíhají jejich vlastní rodinné rituály a většinou jsou na to i pyšní. Rituály mají často svou přípravnou část. Jsou předjímány – anticipovány. Rodina se na ně připravuje. Rodina je klade nad každodenní běžný život a události a jeho události. Rituál není rutinní záležitost, ale svátek – sváteční událost v rodinném životě.

Rituálu se dává přednost před ostatním děním v rodině. Vše musí ustoupit stranou. Obvykle se provádějí ustálenou formou. Ta však vyžaduje, aby členové rodiny odložili vše jiné, co by danému rituálu mohlo konkurovat a věnovali se zcela a výlučně připravovanému rituálu.

Rodinný rituál přiděluje každému členu rodiny speciální roli. Každý člen má své vlastní úkoly.

Rituály jsou **naplněné symboly**. Každá činnost má bohatou symbolickou náplň. (Reiss, 1987, s. 17-18)

Každá rodina žije ve svém jedinečném symbolickém světě a zároveň se účastní symbolických aktivit v širokém okolí, píše Juříčková. Mezi tyto základní symbolické aktivity patří kromě rituálů i příběhy (narratives). Tak jako vlivy původní rodiny, významy zpráv nebo pravidla slouží k vytvoření vztahů, podobný význam mají symbolické aktivity. Vychází se z předpokladu, že **není důležité, co se stalo, ale co to pro rodinu znamená**. Stejná událost nebo situace může mít různé významy v závislosti na tom, kdo ji vysvětluje. Lidé vytvářejí **symboly, aby zvýšili předvídatelnost chování a dali událostem smysl**. (Juříčková, 2007, s. 55)

Rituály v rodině popisuje ve své knize Matoušek jako společné činnosti rodiny, které se častým opakováním ritualizují. To znamená, že se vykonávají ustáleným způsobem, s nímž jsou všichni zúčastnění srozuměni. Každý člen rodiny při nich má přidělenou svoji úlohu. Pokud je úloha proměnlivá, existuje pravidlo, určující, kterou z možných variant role může určitá osoba zvolit. Při ritualizovaných událostech je v popředí vzájemná interakce, obvykle se při nich nedělá nic jiného, než ona jediná činnost sjednocující rodinu.

Patrně nevýznamnějším rodinným rituálem všedního dne je společné jídlo rodiny. Nepřítomnost u jídla, i když je například zdůvodněna držením diety či nutností

vykonat nějakou naléhavou práci, je známkou konfliktu. Kulturní norma předpokládá přítomnost členů rodiny u večerního jídla, vyžaduje dokonce i dodržení obvyklých způsobů chování u jídla. Příručky společenského chování popisují detailně, co je žádoucím chováním a co ne – v rodinách jsou ovšem tato pravidla dodržována jen velmi rámcově a přizpůsobována potřebám rodiny.

Rodinnými zvyklostmi je dáno, kdo se jídla účastní, kdo je připravuje, kdo upravuje stůl před jídlem, po jakém signálu může jídlo začít, o čem se může a nemůže u rodinného stolu konverzovat, jak je možné napomínat, resp. instruovat děti v případě, že se dle mínění rodičů nechovají způsobně, jakým signálem společné jídlo končí, zda se jídlo nějak hodnotí, případně děkuje tomu, kdo ho připravil, jak se uklízí stůl, jak se myje nádobí.

Podobně se stává rituálem večerní ukládání dětí ke spánku. I tato událost začíná určitým signálem, obvykle přicházejícím od někoho z rodičů, pak je třeba, aby se děti umyly, převlékly, dostaly do postelí (případně je nutné zvládnout jejich nechuť k tomu), někdy se čte pohádka či jim rodič něco vypráví, pak jsou ponechány o samotě, předtím však může dojít k ritualizovanému rozloučení na noc. I v průběhu této události je jasné, co se od kterého rodiče očekává.

Rodina zaměstnaných rodičů má na sebe čas o víkendech. Společná práce i společné zájmy mohou mít také ráz ritualizovaných událostí. Slavení svátků a narozenin patří mezi obřady slavnostní. Krom obdarování člena rodiny při nich dochází k různým projevům rodinné soupatřičnosti. Vyprávějí se rodinné legendy, prohlížejí se rodinná alba a zjišťuje se, které dítě se podobá kterému předkovi. Upevňují se tak především **mezigenerační pouta**.

Vedle svátků a narozenin slaví rodina ještě svátky sezónní. Rodiny věřících si pro domácí potřebu upravují rituály církevní, rodiny nevěřících si konstruují vlastní obřady. Tyto rituály jsou naplněné symboly. Dědí se mezi generacemi. Každá nově vznikající rodina si je buduje z tradic orientačních rodin. (Matoušek, 1993, s. 73-74)

Bennettová konstatuje, že rodinné rituály mají moc formovat a strukturovat kolektivní mysl skupiny prostřednictvím procesu *transformace, komunikace a stabilizace*.

U *transformace* se jedná o přípravné činnosti, které vytvářejí přechodné období od nerituálního k rituálu. Nejsme už co jsme byli před rituálem a ještě jsme se nestali tím, co z nás ustaví rituál. Symboly, užívané při rituálním výkonu by mohly být prostředky k indukovaní změněného stavu vědomí.

Komunikace jako vlastnost rituálu na sebe bere dvě odlišné, ale vzájemně působící formy – afektivní a symbolickou. Symbolická komunikace se liší od afektivní v tom, že je to vlastnost, která dává rituálu význam. Rituály v rodině vštěpují členům obecně srozumitelná pravidla pro jejich chování.

Posledním procesem je *stabilizace*. Když se rituál opakuje čas od času, znamená to pro rodinu stabilizaci. Vštěpováním rituálu následující generaci si mohou rodiny zajišťovat jakousi nesmrtelnost. Rituály stabilizují rodinu ve dvou časových aspektech. Jednak jsou kotvou zde a nyní a jednak **spojují minulé, přítomné a budoucí**. (Bennettová, 1985)

Podle Reisse slavnostní rodinné rituály konzervují hodnoty, vyznání a vize rodiny. (Reiss, 1987)

V rodinách, kde jsou rodinné rituály potlačované, zanedbávané nebo zapomenuté, slábne podle Sobotkové pocit i vědomí vzájemné blízkosti, sounáležitosti, projevy zájmu a vřelosti. (Sobotková, 2007, s. 44,51)

2.4 Rituály ve výchově dětí

Při výchově dětí mohou být rituály skutečným přínosem. Večerní ukládání dítěte do postýlky, spojené s pohádkou a pusou na dobrou noc je rituál, na který budě dítě s láskou vzpomínat i v dospělosti. Spoustu rituálů, které mohou dítěti pomoci překonat obtíže jednotlivých vývojových období, si děti vytvoří samy. Mohou to být říkanky, písničky, tance, které dítě provádí při určité činnosti, kterou je třeba se naučit.

Kaufmanová – Hubnerová je přesvědčena, že na rituály bychom měli při výchově dítěte bezpodmínečně dbát, neboť nám mohou být opravdovou pomocí ve společném soužití (Kaufmannová-Huberová, 1998, s. 9) Úkolem rituálů podle Kaufmannové – Huberové by mělo být:

- uspořádání průběhu dne
- upevňování rodinných vztahů
- poskytování bezpečí
- vytvoření prostoru pro volný čas a vlastní kreativitu
- překonávání strachu

(Kaufmannová-Huberová, 1998, s. 71)

Pro jednotlivá vývojová období je vhodné používat různé druhy rituálů, které se mění v závislosti na věku dítěte.

Kojenecké období. Základním úkolem tohoto období je získání důvěry ve vztahu ke světu. Důležitý je rozvoj vztahu mezi matkou dítětem. Láskyplná vazba představuje pro dítě budoucí pocit důvěry a jistoty. Aby se bezpečná vazba vytvořila, musí být mateřská péče nejen uspokojující, ale také konzistentní a spolehlivá. (Vágnerová, 2005, s. 112)

K vytvoření takové spolehlivé vazby, která je zárukou budoucího pozitivního vývoje dítěte, mohou přispět i rituály. Velkou část denních činností v kojeneckém období představuje péče o tělo dítěte. Mnoho láskyplných rituálů můžeme provádět při přebalování. Patří sem masírování, mazlení, povídání si s dítětem. Rituálem může být i koupání dítěte, kdy snadno vyzorujeme, co se dítěti líbí a z čeho má radost.

Také kojení neznamená jen uspokojení pocitu hladu, ale je časem, který mají matka a dítě jen pro sebe. Matka by se v této chvíli měla cele dítěti věnovat a nerušit ji např. sledováním televize nebo prací na počítači. Rytmus a průběh kojení vycítí matka podle potřeb dítěte.

Rituály matky v prvním roce života mají podle Kaufmanové- Huberové následující účinky:

- prohlubuje se vztah matka – dítě
- první odpoutání probíhá lépe
- skrze vlastní zážitky dochází dítě k vlastním (Kaufmannová-Huberová, 1998, s.16)

Batolecí věk. Trvá od jednoho do tří let a je obdobím osamostatňování a uvolňování vazeb na matku. Dítě získává důvěru v sebe sama a své schopnosti. Jeden z rituálů, který v tomto věku děti milují popisuje Kaufmannová-Huberová: Děti si skryjí obličej za svými rukama nebo za nějakým předmětem a myslí si, že jsou neviditelné. Pak na chvíli vykouknou a vzápětí se zase schovají. Zdá se, že tímto rituálem děti stále znovu prožívají, že jsou svébytná osobnost, odlišná od ostatních a tím se vymezují. Zároveň by však chtěly být stále nalézány a prožívat radost, kterou z toho ten druhý má. (Kaufmannová-Huberová, 1998, s. 17)

Dítě v batolecím věku si začíná uvědomovat vlastní osobnost a vzniká potřeba sebeprosazení, která může mít podobu až negativismu. I v tomto období, kdy se mohou vyskytovat konflikty s dítětem, mohou rituály pomoci. Už vstávání může probíhat rituálně, vždy stejným způsobem a déle mohou rituály uspořádat celý průběh dne,

přičemž není důležité jak je uspořádán, ale že existuje struktura, která se dodržuje. Důležité místo pak večer zaujmou rituály uspávací.

Rituály v tomto období by pak měly být prospěšné zejména :

- v uspořádání a vnímání dne jako pomoci při orientaci
- v posilování sebedůvěry
- v respektování hranic
- v odpoutávání od matky a opětném se přibližování k ní
- ve vyjadřování strachu a zlosti v chráněném rámci v nacházení důvěry ve starostlivou lásku rodičů (Kaufmannová-Huberová, 1998, s. 25)

Předškolní období. Trvá od tří let do nástupu do školy. Vágnerová uvádí, že tento věk je charakteristický stabilizací vlastní pozice ve světě, diferenciací vztahu ke světu. V jeho poznání pomáhá představivost, je to fáze fantazijního zpracování informací, intuitivního uvažování, které ještě není regulováno logikou. Toto období je třeba chápat jako fázi přípravy na život ve společnosti. Aby to bylo možné, musí dítě přijmout řád, který chování k různým lidem upravuje. (Vágnerová, 2005, s. 174-175)

Děti v tomto období milují pohádky a vyprávění příběhů. Často chtějí stále stejné příběhy opakovat pořád dokola a vyžadují i stejné znění. V pohádkách se skrývá bohatá symbolika, takže děti mohou své vnitřní strachy a nejistoty promítat do pohádkových postav. Pohádkoví hrdinové nad zlými silami vítězí a u dětí posilují pozitivní vlastnosti jako je statečnost, odvaha, trpělivost, vytrvalost. Vyprávění pohádek by v tomto věku mělo patřit ke každodenním rituálům, které mohou být spojeny např. s ukládáním k odpolednímu nebo večernímu spánku.

Školní věk je důležitým mezníkem v životě dětí. Škola znamená počátek nové životní etapy. Dítě prochází nejdříve rituálem zápisu a posléze rituálem prvního školního dne. Z dítěte se stává žák, musí podávat výkony a učit se sebekázní. Stále větší vliv na dítě mají vrstevnické skupiny. Rituály v tomto věku mohou usnadnit kontakty s vrstevníky formou skupinových her. Příznivý efekt mohou mít i rituály zavedené učiteli či žáky ve školní třídě.

Období dospívání. Je to fáze přechodu od dětství k dospělosti, období hledání a přehodnocování. Vedle tělesných změn nastávají i změny duševní, dochází k procesu separace ze závislosti na rodině. Mladý člověk musí najít novou identitu, už není dítě a ještě není dospělý, což vede k pochybnostem a nejistotě. Dřívější kultury se s tímto

obdobím vyrovnávaly pomocí přechodových rituálů, které přesně určily, od kdy je jedinec považován za dospělého a jaká bude jeho role. Zpravidla mívaly tři fáze – *fáze odpoutání*, ve které jsou děti odděleny od rodičů, *fáze přechodu*, která se často znázorňovala symboly smrti, člověk se ocitá v „zemi nikoho“. Je to nebezpečné období, ve kterém musí mladí lidé prokázat odvahu. Teprve potom může nastat *fáze opětovného začlenění* do společenství. Mladý muž nebo žena jsou přijímáni jako plnohodnotní členové a k tomu účelu bývala uspořádána velká slavnost.

V dnešní době nahrazuje rituály přechodu dospívajícím např. způsob oblékání, které vyjadřuje příslušnost k určité skupině či členství v různých subkulturních seskupeních jako je punk, techno, gothik, emo aj. Symbolickým vyjádřením vlastního bytí je graffiti. Uspokojivé vztahy v rodině, porozumění a emoční podpora mohou dospívajícím významně napomoci při hledání vlastní identity a autonomie.

V žádném období vývoje však nelze děti k dodržování rituálů nutit, neboť by to vedlo k negativním postojům dítěte a ztrátě důvěry.

2.5 Shrnutí

V dnešní době se stáváme svědky velkých změn, týkajících se tradiční rodiny. Variant rodinného soužití existuje velké množství a pojem rodina se stává obtížně definovatelným. Tradiční model, tvořený otcem, matkou a dětmi je nahrazován jinými typy rodiny, které jsou tvořeny v nejrůznějších kombinacích. Základní funkce rodiny se ovšem nemění: vytvořit harmonické prostředí pro zdravý vývoj dětí, poskytnout jim ochranu a podporu a všem členům pak bezpečné prostředí, kde jsou zajištěny základní emoční i fyzické potřeby.

Pozitivní vztahy v rodině pomáhají vytvářet společné činnosti a těm patří i rituály. Rituály v rodině mohou mít nejrůznější podobu. Mohou to být oslavy sezónních svátků, narozenin či jiných významných rodinných událostí. Neméně důležité jsou i drobné každodenní rituály přinášející účastníkům pocit vzájemné blízkosti a sounáležitosti. Rituály mohou být pomocí i při výchově dětí. Přispívají ke zvládnutí problémů a úkolů jednotlivých vývojových období a prohlubují vztahy mezi rodiči a dítětem.

3. Rituály v konkrétní rodině

3.1 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo popsat rituály ve vybrané a rodině, objasnit jejich význam a případný přínos pro zkoumanou rodinu.

Výzkumné otázky, na které jsem hledala odpověď měly toto znění:

1. Jaké rituály se v rodině vyskytují z pohledu jednotlivých členů?
2. Jaký význam členové rodiny rituálům přikládají?
3. Jaké jsou rozdíly ve vnímání těchto rituálů u jednotlivých členů rodiny?
4. Jaký je vývoj rituálů v rodině?

3.2 Použité metody

Zvolila jsem kvalitativní přístup, kde hlavní metodou pro sběr dat se stal hloubkový rozhovor. Pokusila jsem se získat co největší množství informací od malého počtu účastníků. S každým jsem mluvila nejdřív o samotě tak, aby jeho názory nebyly ovlivněny ostatními. Kladla jsem otevřené otázky a jejich pořadí i formulaci jsem přizpůsobovala momentální situaci. Na závěr se všichni účastníci sešli a ve společné diskusi se znovu zamýšleli nad úlohou rituálů v jejich rodině.

Vyhodnocení dat jsem provedla metodou obsahové analýzy. Snažila jsem se vybrat podstatné informace tak, abych mohla popsat všechny rituály, které se v dané rodině vyskytují nebo v průběhu minulých let vyskytly.

Účastníkem výzkumu se stala jedna vybraná rodina. Kritéria pro výběr rodiny byla následující :

- úplná rodina
- rodina se čtyřmi členy
- věk dětí – dospělé
- dostupnost rodiny a osobní znalost rodiny

Zvolila jsem úplnou rodinu se čtyřmi členy, dvě děti a otec s matkou, z toho důvodu, že se jedná o nejtypičtější rodinný model. Rodinu s dětmi na prahu dospělosti jsem vybrala záměrně proto, aby bylo možné zachytit, jak se v průběhu času a s postupným odrůstáním dětí rodinné rituály vyvíjely, měnily a které z rituálů zanikly úplně, všímala jsem si dynamiky rituálů. Osobní znalost rodiny byla při provádění výzkumu výhodou, neboť její členové se bez obav otevřeně rozprávěli o všech souvisejících tématech. Snadná dostupnost rodiny umožnila optimalizovat časový harmonogram společných setkání.

3.3 Postup při získávání dat

Výzkum jsem prováděla v domácím prostředí zkoumané rodiny. Nejdříve jsem vedla rozhovor s matkou, potom s otcem, dále s mladším, osmnáctiletým synem a nakonec s nejstarším synem, který má dvacet let. V úvodu rozhovoru jsem respondenty seznámila s účelem výzkumu a ujistila je, že bude zachována jejich anonymita, uvedena budou pouze křestní jména.

Na začátku našeho rozhovoru jsme si ujasnili, co si účastníci představují pod pojmem rituál. Po počátečních rozpacích a jemném nasměrování z mé strany, aby si představili např. rodinné oslavy, společné obědy, svatby příbuzných nebo třeba určité činnosti, které se pravidelně opakují, se účastníci spontánně rozhovořili a vybavovali si stále další a další rituály, se kterými se v životě setkali. Snažila jsem se dotazované co nejméně ovlivňovat, nechala jsem je hovořit, občas jsem kladla doplňující otázky. Rozhovory probíhaly v příjemné a přátelské atmosféře.

Při závěrečném rozhovoru, ke kterému se sešla celá rodina, jsem si všímala vzájemných interakcí a komunikace uvnitř rodiny.

Rozhovory jsem nahrávala a současně jsem si dělala i písemné poznámky. Při přepisu jsem pomocí otevřeného kódování identifikovala v materiálech podstatné kategorie. Použila jsem také velké množství doslovných citací. Výslednou práci jsem dala zkoumané rodině k dispozici a požádala jsem o vyjádření či případné úpravy.

3.4 Popis zkoumané rodiny

Rodinu tvoří matka Petra, 39 let, pracuje s dětmi. Otec Oldřich, 46 let, povoláním soudní znalec. Starší syn Filip má 20 let a je studentem vysoké školy. Mladší syn Kuba studuje na střední škole a je mu 18 let. Bydlí společně v rodinném domku v klidné brněnské čtvrti.

3.5 Kvalitativní analýza rozhovorů

První otázkou, kterou jsem kladla, jsem chtěla zjistit, co si dotazovaní představují pod pojmem rituál. Následující odpovědi uvádím v přesném znění:

Otec: „*Rituál je přesně definovaná činnost, slavnost, něco co na dlouhou dobu utkví v paměti.*“

Matka: „*Rituál je činnost, která se pravidelně opakuje, slouží k uvolnění, odbourání stresu.*“

Starší syn Filip: „*Vybaví se mi něco s Indiány, jak tancují kolem ohně a potom taky naše Vánoce.*“

Mladší syn Kuba byl nestručnější: „*Rituál je obřad, který se opakuje.*“

Kategorie rodinných rituálů

Rituály, které jsem identifikovala ve výzkumné rodině je možno rozdělit do následujících kategorií:

Rituály oslavné

Nejvýznamnější skupinou pro všechny členy rodiny jsou rituály oslavné, vyskytující se v průběhu roku. Obě děti nejvíce vzpomínaly na velké rodinné slavnosti, na kterých se sejdou s širokou rodinou. Největší důraz kladly na Vánoce a společné oslavy narozenin. Všechny významné slavnostní dny jsou zahajovány stejným rituálem. U snídaně se podává kakao se šlehačkou. Ačkoliv kakao se pije v rodině každý den, jen při zvláštních příležitostech se zdobí kopcem šlehačky. Otec vidí slavnostní dny takto: *„Petra si dá s přípravou vždy strašnou práci, velmi jí záleží na tom, aby bylo nachystáno bohaté pohoštění a vše připraveno. Ne všichni to ovšem ocení.“* Z pohledu matky nepředstavuje příprava žádnou zátěž, ale zlobí ji, když někdo přijde na oslavu pozdě anebo dřív odchází. Děti se na oslavy těší, protože jak říká starší syn: *„Vyprávějí se historky, vtipy, babička s dědou vyprávějí vlastní zážitky.“* Společné oslavy v průběhu roku mají rádi všichni členové rodiny. Starší syn to zhodnotil za všechny: *„Jsou to vyjíměčné události, které spojují rodinu.“*

Sezónní rituály

Tyto rituály jsou spojeny s oslavami svátků vyskytujících se v průběhu roku. Nový rok je spojen s návštěvou prarodičů a dalších blízkých členů rodiny. K únoru patří svátek zamilovaných sv.Valentýn. Rodiče se obdarují malým dárkem, synové věnují nějakou drobnost svým kamarádkám. V březnu se nezapomíná na první jarní den. Matka kupuje kytičku nebo jiný symbol jara. Na velikonoce se dodržují staré zvyky, ke kterým patří špenát na Zelený čtvrtek, půst na Velký pátek, důkladný úklid domácnosti, pečení velikonočního beránka a pondělní chození na pomlázku. Poslední den v dubnu jede celá rodina k přátelům na zahradu „pálit čarodejnice“. Nejdůležitějším květnovým svátkem je svátek matek. Kromě matky rodina přeje oběma babičkám i tetě a sestřenicí. Červencový den dětí se slaví i přesto, že děti už jsou dospělé. Symbolický drobný dárek nesmí chybět. Mírně slavnostní ráz má i poslední školní den a podobně po prázdninách i zahájení nového školního roku. Nejvýznamnějším podzimním svátkem jsou „dušičky“. Celá rodina navštěvuje společně hřbitovy, kde jsou pochováni předkové. V prosinci chodí Mikuláš a každému z rodiny přinese nadílku na talířek za oknem. Vyvrcholením roku jsou vánoční svátky.

Rituály u stolu

Ke společnému obědu se celá rodina sejde pouze v neděli. Proto věnuje této události velkou pozornost a dodržuje neměnná pravidla. Obědvá se vždy ve stejný čas. Sváteční stůl připravuje jeden ze synů a matka mezitím dokončuje oběd. Na slavnostně prostřeném stole nesní chybět hořící svíčka. Když je vše hotovo, zavolají se ostatní. Jako poslední si sedá ke stolu matka a dává pokyn k zahájení oběda. Při obědě se probírají zážitky z celého týdne či jiná témata, která nemají závažný charakter. I když všichni dojedí, zůstávají ještě nějakou chvíli sedět u stolu a pokračují v rozhovoru. Po skončení oběda se jako první zvedá od stolu otec. Stůl poklízí ten ze synů, který ho připravoval a ten také naskládá použité nádobí do myčky. Zapnutím myčky je rituál nedělního oběda u konce.

Dalším rituálem, spojeným s jídlem, byl rituál nedělní snídaně. Tento rituál se ovšem v průběhu času vytratil. Důvodem byl nezáměr dětí, kterým se nechtělo v neděli ráno vstávat ke společné snídani. Při přípravě se pravidelně střídali všichni členové rodiny. Velký význam měl pro matku, kterou i nejvíc mrzí, že se už neuskutečňuje. Matka uvedený rituál popisuje takto: *„Příprava na slavnostní nedělní snídani začínala už sobotním nákupem. Byl stanoven limit 250 Kč a ten, kdo byl na řadě, mohl nakoupit jakékoliv potraviny, ze kterých pak v neděli ráno připravil pro ostatní snídani. Filipa to bavilo, ale Kuba by radši spal, proto jsme toho časem zanechali. Moc mi tento rituál chybí, líbilo se mi to, myslím, že bychom ho mohli obnovit. Ale museli bychom s tím souhlasit všichni, to se nedá dělat z donucení.“*

Rituály všedních dní

Půvabný rituál, který se opakuje každý den, bez ohledu na to, jestli je všední nebo sváteční, popsala opět matka: *„Už několik let mě budí čerstvě uvařená káva, kterou manžel položí na můj noční stolek.“* K tomu dodává otec: *„A Petra vždycky otevře oči a s úsměvem pronese větu - káva už je studená.“* Dále pokračuje matka: *„Já si kávu stejně vždycky odnesu do kuchyně, v ložnici ji nepiji, ale kdyby na nočním stolku přestala objevovat, tak by to znamenalo, že se něco děje, něco není v pořádku a já bych začala přemýšlet, co to znamená.“*

K rituálům obyčejných dní patří rituál *domovního zvonku*. Tento rituál přenesla matka ze své původní rodiny, kde ho dodržovala už jako malé dítě a popsala mi ho takto: *„Pokaždé, když odemykám domovní dveře, tak zároveň zazvoním, aby všichni*

věděli, že už jsem doma. Aby bylo jasné, že jsem to já, používám smluvený signál. Moje příjmení za svobodna začínalo na písmeno R a proto zvoním toto písmeno v kódu Morseovy abecedy.“ Tento zvyk v nezměněné podobě zachovává matka už dlouhá desetiletí.

Oblíbený rituál všech členů rodiny by se dal nazvat *příchod dětí ze školy*. Když přijdou děti ze školy, položí jim matka nebo otec typickou otázku všech rodičů: „*Co bylo ve škole?*“ Pokud se nic mimořádného nestalo je odpověď dětí každý den stejná. Své rodiče v odpovědi osloví křestním jménem: „*Oli, Petři, nic.*“ Otec tento rituál komentuje stručně a výstižně: „*Rozumíme si beze slov, já vím, že se ten den nic neobvyklého nepříhodilo.*“

Zaniklé rituály

K oblíbeným rituálům, které se ovšem v průběhu času vytratily, patřily společné nedělní procházky a výlety. Uskutečňovaly se pravidelně každou neděli po obědě. Rodina vyjížděla autem do blízkého okolí, navštěvovala různé památky nebo chodila na procházky do lesa. Návrat býval večer, kolem 18 hod. S nástupem puberty přestaly mít děti o tyto rituály zájem.

K rituálům, které odezněly s ukončením jednotlivých vývojových období, patřilo pravidelné čtení pohádek před spaním, pusa na dobrou noc, mávání při odchodu dětí z domu, společné hraní her.

Rituály přechodu

Významné přechodové rituály jsem v rodině nezaznamenala. Menší přechodové události se v rodině slaví přichystáním oblíbeného jídla, symbolickým dárkem nebo slavnostnější výzdobou.

3.6 Shrnutí

V závěru uvádím odpovědi na výzkumné otázky.

1. Jaké rituály se v rodině vyskytují z pohledu jednotlivých členů?

Z pohledu obou synů se v rodině vyskytují především rituály oslavné a sezónní. Nejvíce vzpomínali na Vánoce, Velikonoce a oslavy narozenin. Naproti tomu matka i otec kladli důraz spíše na drobné rituály každého dne jako je např. oblíbený rituál s ranní kávou nebo rituál při příchodu dětí ze školy, či rituál domovního zvonku, který praktikuje matka.

2. Jaký význam členové rodiny rituálům přiřkládají?

Ze všech členů rodiny klade největší důraz na dodržování rituálů matka. Ráda připravuje velké rodinné oslavy a má ráda i drobné denní rituály a rituály spojené s jídlem. Velký význam přiřkládá rituálům také otec. Sám je iniciátorem každodenního ranního rituálu při kterém budí svou ženu šálkem kávy. Starší Filip si smysl rituálů uvědomuje, ale na žádném nelpí, nevadilo by mu strávit např. Vánoce nějakým jiným, netradičním způsobem. Mladší Kuba se k rituálům vyjadřoval ze všech nejméně a jejich dodržování pokládá ze všech členů rodiny za nejméně důležité.

3. Jaké jsou rozdíly ve vnímání těchto rituálů jednotlivých členů rodiny?

Matka vnímá rituály jako činnosti stmelující i rodinu Přinášejí jistotu o tom, že všichni členové rodiny jsou v pořádku a život běží tak, jak má. Sama to vyjádřila slovy: „*Jsmo spolu a to stačí.*“ Podle otce pomáhají rituály k lepšímu porozumění a pochopení se navzájem. Podle jeho vlastních slov: „*Je to to pěkné na tom životě, máš za kým jít, s kým si rozumíš, aniž bys musel něco říkat. Mám z toho dobrý pocit, že to tak je.*“ Starší syn Filip vnímá rituály jako činnosti, které stmelují rodinu a rozhodně chce přenést dodržování rituálů i do své budoucí rodiny. Podle jeho slov: „*Spojuje to rodinu a to je důležité.*“ Mladší Kuba oceňuje na rituálech především příjemnou a přátelskou atmosféru, kterou rodině přinášejí. Je mu zatím jedno, je-li při tom dodržován určitý postup nebo sled nějakých činností.

4. Jaký je vývoj rituálů v rodině?

Velké oslavné rituály zůstaly v průběhu času téměř beze změny. Průběh slavnostních dní jako jsou Vánoce, Velikonoce nebo rodinné oslavy má stále stejnou skladbu, kterou všichni bez námitek dodržují. Velmi dlouhou tradici má rituál *domovního zvonku* dodržovaný matkou už od jejího dětství beze změny. Dalším dlouhodobě dodržovaným rituálem je *rituál ranní kávy*, uskutečňovaný rodiči. K zániku došlo u rituálů, které byly spojeny s vývojovými etapami dětí – čtení pohádek, pusa na dobrou noc, ukládání ke spánku, společné nedělní výlety. Rodina upustila i od rituálu společné nedělní snídaně, protože děti se v sobotu večer většinou zdrží někde ve společnosti a v neděli ráno si raději pospí.

Zkoumaná rodina přisuzuje rituálům poměrně velký význam. Jejich smysl si uvědomují i oba synové, neboť shodně prohlásili, že chtějí pokračovat v dodržování rituálů i ve svých budoucích rodinách. Domnívám se, že rituály přispívají k vlídné a přátelské atmosféře, které v této rodině vládne a přinášejí psychickou podporu všem rodinným příslušníkům.

Závěr

Rituály se vyskytují v životě lidí od počátku dějin. Jejich úkolem bylo zajistit náklonnost přírodních živlů, pomoci zabezpečit dostatek potravy, příznivě ovlivnit podmínky pro zachování existence člověka i celého rodu. Spojovaly s posvátnem a strukturovaly průběh roku v souladu s přírodními cykly. Ve své původní podobě velmi úzce souvisely s náboženstvím.

Zatímco v dnešní moderní době vliv a význam náboženství oslabuje, rituály v různých proměnách přetrvávají a zůstaly součástí života každého z nás. Nevymizelo z nich ani posvátno, neboť jedním ze znaků rituálu je symbolická povaha a symboly nesou poselství, které je duchovní povahy.

Za rituál nelze tedy označit jakoukoliv činnost, která se opakuje při různých příležitostech v nezměněné podobě. Rituálem není každá zautomatizovaná rutinní aktivita. Rituálu si je účastník plně vědom, rituál ovlivňuje emoce a prožívání. Proto je rituál schopen přinášet psychickou podporu, dávat pocit bezpečí, jistoty a sounáležitosti.

Rituály souvisí s různými stránkami lidského života a to jak s pozitivními, kde umocňují význam daného okamžiku a přispívají k oslavám radosti ze života, tak s těmi méně šťastnými, u kterých pomáhají vyrovnat se s životními změnami, zpracovat období zmatku a nejistoty a přijmout nový začátek. Jsou součástí i běžných všedních dní, do kterých vnášejí řád a smysl.

Důležitou úlohu zastávají rituály i v rámci rodinného života. Rodina je pro každého člověka tou nejdůležitější společenskou jednotkou a to, jaké vztahy a atmosféra v rodině panují, zásadním způsobem ovlivňuje život každého jejího člena. V dnešní době prochází rodina velkými proměnami. Rodinná pouta se rozvolňují, důraz je kladen spíše na osobní zájmy jednotlivých členů. V rodinách, kde jsou individuální úspěchy a štěstí upřednostňovány před vzájemnou podporou a sdílením, bývají často komplikované vztahy a tyto rodiny jsou pak méně stabilní. Fungující rodina však zůstává především pro výchovu dětí tou nejlepší variantou. Přináší zázemí, podporu, formuje vývoj dítěte, předává mu duchovní hodnoty a tradice. Rodina je také schopna vyvinout značné úsilí, aby pomohla těm svým rodinným příslušníkům, kteří se dostanou do nesnází. V neposlední řadě podporuje stabilní rodina mezigenerační vazby, což je zvláště v dnešní době, kdy se stále častěji objevují výroky o „mezigenerační nenávisti“, velmi důležité.

Jednu z možností, jak posilovat a upevňovat vztahy uvnitř rodiny, přinášejí rodinné rituály. Jedná se o specifické, pro rodinu typické a ustálené průběhy některých činností a tyto činnosti mohou nabývat nejrůznějších podob: od velkých rodinných slavností a vyjímečných událostí jako jsou svatby, pohřby, křtiny, oslavy Vánoc, „Dušiček“, Velikonoc, až po drobné každodenní rituály jako je společný oběd, čtení pohádek před spaním, ukládání dětí do postele nebo třeba společné sezení u televize. Těchto rituálů si je rodina plně vědoma a klade na ně větší důraz než na běžné každodenní činnosti.

Velkou pomocí mohou být rituály i při výchově dětí. Vytvářejí spolehlivé vazby, prohlubují vztah rodičů a dětí a jsou zárukou budoucího pozitivního vývoje dítěte. Rituály se přizpůsobují jednotlivým vývojovým obdobím, ty staré zanikají a přechodem do nové vývojové etapy vznikají nové. S rituály je možné snáze překonat úskalí výchovy od kojeneckého období, až po pubertu a dospívání.

Každý člověk touží po bezpečí a jistotě, uspokojivých vztazích se svými blízkými, pocitu sounáležitosti a solidarity. Jsem přesvědčena, že rituály mohou významným způsobem přispět k naplnění těchto potřeb, být psychickou oporou a kotvou v dnešním nejistém světě.

Resumé

Bakalářská práce se zabývá problematikou rituálů, jejich úlohou v moderní společnosti a především významem rituálů pro současnou rodinu.

V první části je uvedena charakteristika rituálů, popsány různé definice a pohledy na rituál. Dále popisují původ rituálů a jejich souvislosti s náboženstvím a mýty. Uvádím možná členění rituálů z několika hledisek.

Upozorňuji, které z rituálů se vyskytují v dnešní době a jaká pozornost je dnes rituálům věnována, především pak rituálům přechodu, kdy se jedinec přesouvá z jedné životní etapy do jiné. Jako jeden z příkladů moderního uplatnění rituálů jsou uvedeny rituály prováděné sportovci.

Rodina, její úloha a význam jsou dalším okruhem, kterému se věnuji ve své práci. Rodina je důležitou jednotkou společnosti a jejím hlavním smyslem je výchova dětí. Dnešní rodina prochází velkými proměnami, ke změnám dochází i ve sféře rodinných vztahů, vznikají nejrůznější rodinné modely. Důvody ekonomické i náboženské, které držely rodinu pohromadě dříve, dnes zanikly. Úloha rodiny zůstává stále nezastupitelná: vytvářet svým členům domov – místo bezpečí, jistoty a vzájemného sdílení.

Hlavním tématem mé práce je úloha rituálů v rodinném životě. Popisují, které kategorie rituálů se mohou v rodině vyskytovat a zmiňuji se o různých podobách rodinných rituálů. Může se jednat o velké rodinné slavnosti, ale i drobné činnosti běžných dní. Zabývám se otázkou, co mohou rituály znamenat pro zdárné fungování rodiny, zda mohou ovlivnit chování a prožívání členů rodiny a vnitřní vztahy v rodině i vztahy k vnějšmu světu. Dále se pak věnuji účelu rituálů ve výchově dětí s důrazem na jednotlivá vývojová období.

Prostřednictvím kvalitativního výzkumu jsem zmapovala rituály, vyskytující se v každodenních situacích jedné rodiny a zachytila jejich význam z pohledu jednotlivých rodinných příslušníků.

V závěru jsem shrnula získané poznatky. Empirická část, shodně s částí teoretickou potvrdila, že rituály mají své místo i v dnešním světě, pomáhají budovat kvalitnější mezilidské vztahy a v období krize dokáží poskytnout psychickou oporu.

Anotace a klíčová slova

Anotace

Bakalářská práce se zabývá úlohou rituálů v životě současné rodiny. Zamýšlí se nad významem rituálů v minulosti i dnešní době a charakterizuje různorodé podoby rituálů se kterými se můžeme setkat. Poukazuje na změny, kterými dnešní rodina prochází a popisuje různé modely rodinného soužití. Zamýšlí se nad významem rituálů ve výchově dětí, jejich smyslem při budování vzájemných vztahů v rodině a vlivem na chování a prožívání jednotlivců.

Klíčová slova

Rituály, rodina, děti, výchova, vztahy v rodině, změny v životě, vývoj jedince.

Annotation

Bachelor's thesis deals with the role of rituals in the life of the family. The thesis takes a think about the meaning of rituals now and in the past. The thesis shows different possibilities of rituals too. It refers a changes through where the family goes and it describes the varions models of marital cohabitation. It takes a think about the importance of rituals at education of children, their purpose in building mutual relations in family and impact on behavior and experience of individuals.

Keywords

Rituals, family, children, education, family relationships, changes in life, the development of individual.

Seznam použité literatury

- Arnautovová, M. Zkouška. *Psychologe dnes*, 2007, 13, 7-8, s. 17-20. ISSN 1212-9607
- Bennettová, L. Wolin, S. Rodinné rituály. *Kontext III*, 1987, 4, s. 17-20
- Budka, A. Život a jeho rituály, *Nový prostor*, 2009, 323, ISSN 1213-1911
- Campbell, J. *Proměny mýtu v čase : vývoj mýtů od ranných kultur až po středověké legendy*. 1.vyd. Praha: Portál, 2000, s. 211. ISBN 80-7178-379-8.
- Csikszentmihalyi, M. *O štěstí a smyslu života*. Praha: Lidové noviny, 1996. 399 s. ISBN 80-7106-139-5.
- Černý, J., Holeš, J. *Sémiotika*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004. 363 s. ISBN 80-7178-832-5.
- Durkheim, É. *Elementární formy náboženského života*. 1.vyd. Praha: OIKOYMENH, 2002. 491 s. ISBN 80-7298-056-4.
- Fromm, E. *Mýtus, sen a rituál*. 1.vyd. Praha: AURORA, 1999. 225 s. ISBN 80-85974-70-30.
- Fulghum, R. *Od začátku do konce*. 1.vyd. Praha: Argo, 1995. 191 s. ISBN 80-85794-44-6.
- Juříčková, V. *Komunikace s rodiči*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2007.
- Kaufmannová-Huberová, G. *Děti potřebují rituály*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 96 s. ISBN 80-7178-203-3.
- Keller, J. *Úvod do sociologie*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. 186 s. ISBN 80-901059-3-9.
- Keller, J. Sebezraňováním a askezí k neobyčejné hojnosti, *Nový prostor*, 2009, 323, s. 19-20. ISSN 1213-1911
- Kohoutek, R. *Sociální psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004. 215 s.
- Kolektiv. *Malá ilustrovaná encyklopedie*. 1.vyd. Praha: Ecyklopedický dům, 1999. 1213 s. ISBN 80-86044-12-2.
- Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1.vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3
- Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, 312 s. ISBN 80-86429-58-X

Pirsching, M. Rodina ve společnosti stresu. <http://www.ocinst.cz>.

Reiss, D. Rodinný kodex a schopnost rodiny snášet těžkosti, Souhrnný přehled současného výzkumu dění v rodinách. *Kontext III*. č. 4, 1987, s. 6 - 23.

Sekot, A. Rituály ve sportu. *Universitas*. 2008. 41. č. 3, s. 8 –16. ISSN 1211-3384.

Sillamy, N. *Psychologický slovník*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001. 246 s. ISBN 80-244-0249-1.

Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

Šulová, L. <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2008020102>

Vágnerová, M. *Vývojová psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. s. 467. ISBN 80-246-0956-8.